

Pinto, María, Gálvez, Carmen: Análisis documental de contenido. Procesamiento de información (Dokumentális tartalomelemzés. Információfeldolgozás). T. A. van Dijk előszavával
Madrid, Síntesis, 1996. 158 p.

MARÍA PINTO könyvének témája a (szakirodalmi) dokumentumok tartalmának elemzése vagy ahogy a szerzők nevezik, a dokumentális tartalomelemzés (DTE).

A szakirodalmi dokumentáció egésze új kérdéseket vet fel, amelyeket az ezen a szakterületen meglévő klasszikus elméletek és módszerek megújításával válaszolhatunk meg. Ezt kívánják megvalósítani a könyvben feldolgozott részterületen is.

Ahogy azt T. A. van DIJK előszavából is megtudjuk, a szerzők felismerték, hogy a tartalmi feltárás területén is alkalmazhatók a tág értelemben vett, modern szövegtan eredményei, és ezzel túlléptek a tartalomelemzésnek csak a szemantikai tartalomra való korlátozásán.

Ilyen módon a könyv a dokumentumok használatának mentális folyamataiba igyekszik belátást engedni azzal, hogy a szöveg lokális és globális szerkezeteit is vizsgálja.

A hagyományos társadalomtudományi tartalomelemzés legkomolyabb hiányossága ugyanis, hogy nincs meg benne a szöveg és a beszéd szerkezeteinek elmélete. „Tartalom” elnevezéssel csak a szavak számának és más „megfigyelhető jelenségek” felületes, kvantitatív vizsgálatát végzik ahelyett, hogy a tartalom komplex dimenzióit, így a szöveg aktuális tagolását, a kohézió modelljeit, bizonyos retorikai jellemzőket és általában a társadalmi interpretáció és használat szempontjából döntő jelentőségű struktúrákat és stratégiákat vizsgálnának.

A könyv témájából értelemszerűen következik, hogy tárgyát az írott szöveges dokumentumok alkotják úgy, hogy az elsődleges dokumentumok (protoszövegek) jellemzőit a másodlagos dokumentumok (metaszövegek) létrehozásának szempontjából vizsgálják.

A könyv fő fejezetei a következők.

- A szöveges dokumentum
- A DTE folyamatai
- A DTE stratégiái
- A DTE technikái
- Bevezetés a gyakorlatba
- Gyakorlati példák levezetésekkel

Ennek megfelelően a tárgyalás módjára az jellemző, hogy a dokumentális tartalomelemzés elemeit a folyamatok, a stratégiák alkalmazása, a technikák, majd a gyakorlat szempontjából is újra meg újra megvizsgálja.

PINTO és GÁLVEZ a DTE egésze szempontjából két paradigma szerepét látják különösen fontosnak. Ezek az információfeldolgozás (information processing) és a pragmatika.

A szöveggel kapcsolatos okfejtésükben abból indulnak ki, hogy az egyszerre zárt és nyitott entitás. Az utóbbi éppen a tartalom vonatkozásában igaz.

Úgy látják, hogy a szövegtípusoknak máig sincs megfelelő taxonómiája. Ennek ellenére kapunk egy gyakorlati osztályozást a könyv témája szempontjából legfontosabb szövegtípusokról.

A kiinduló feltételek közé tartozik, hogy a szövegség kritériumai közül a szerzők kiemelik a kohézió és a koherencia fontosságát.

A pragmatika kiemelt kezelésének jegyében aláhúzzák azt is, hogy a szöveget nagymértékben meghatározza az a környezet, amelyben létrehozzák és használják.

Talán itt a leghelyesebb, ha megemlíjtük, hogy a könyv megállapításai közül sok evidenciának tűnik, és nyilvánvalóan az is, hiszen tankönyv jellegű műről van szó, amit a szerkezet is sugall.

A kohézió típusai közül a referenciális azonosságot és a kapcsoló szerepű elemeket sorolják fel.

A szöveg szerkezeteit tárgyaló fejezetben kiemelik a szerzők a makrostruktúrák és a makroműveletek fontosságát a tartalomelemzésben.

Nem feledkeznek el az egyes szövegtípusokra jellemző sematikus szerkezetekről, szuperstruktúrákról sem. A szuperstruktúrák szót idézőjelbe teszik, hiszen PINTO korábbi munkájában a szuperstruktúra elnevezést némileg megtévesztőnek minősítette, mivel ezek nem valami „felett” álló szerkezetek (M. PINTO Molina: *El resúmen documental. Principios y métodos*. Madrid, Fundación Germán Sánchez Ruipérez, 1992. 53).

A dokumentális tartalomelemzés komplex volta azt is megköveteli, hogy megközelítése interdiszciplináris legyen.

Van DIJK a szerzők erényeként említi, hogy a kérdéskör vizsgálatát nem tekintik pusztán nyelvészeti feladatnak, hanem a kognitív, a kommunikatív és a dokumentációs megközelítés is jelen van. Az utóbbi aligha meglepő.

Ha a DTE folyamatát az információfeldolgozás felől közelítjük meg, jól kidomborodik az interdiszciplinaritás, hiszen a nagy hatású előzmények között egyaránt van nyelvészeti (CHOMSKY: *Syntactic Structures*, 1957.), kibernetikai (WIENER: 1948.), a kommunikáció matematikai elméletéhez kapcsolódó (SHANON: 1948.). Nem ennyire személyekhez köthető, de meghatározó előzmény a mesterséges intelligencia kutatása.

Az utóbbi azért is kapcsolódik ide, mert ebben a kérdéskörben az emberi értelem és a számítógép közötti analógia, az emberi tudás mint rendszer vizsgálata és nem utolsósorban modellezése lényeges szempontok. Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a DTE mint problémamegoldási folyamat is feltérképezhető, feltérképezendő.

Míndezekkel együtt is a könyv megközelítéséből az látszik, hogy alapvető szerepe a szövegértés (döntően nyelvészeti, részben pszichológiai, pszicholingvisztikai) modelljeinek van.

A modellek között a következőket ismertetik a szerzők:

WINOGRAD modellje (1977.),

KINTSCH és van DIJK propozicionális modellje (1978.),

MEYER hierarchikus modellje (1985.),

KINTSCH és van DIJK szituacionális modellje (KINTSCH, W. – van DIJK, T. 1983.

Strategies of discourse comprehension Ireland, FL, Academic Press.), amely talán a leggyakrabban előkerülő modell a dokumentáció több műfaját, min-

denekelőtt a referátumkészítést modern módon, a modellalkotás igényével tárgyaló munkákban, és később ebben a könyvben is kiemelt szerepet kap, RUMMELHART és THORNDYKE narratív modellje (1977.), BEAUGRANDE szövegvilág modellje (1980.).

Az olvasás folyamataival kapcsolatos fejezetben előbb az olvasás következő szintjei szerepelnek:

alsó szint, a grafikus-vizuális felismerés szintje, a fonológiai kódolás – dekódolás szintje,
köztes szint, a lexikai megközelítés, a szintaktikai azonosítás, szemantikai azonosítás szintje,
felső szint, a jelentés globális reprezentációjának szintje.

Az olvasás számtalan modelljét típusonként csoportosítva kapjuk.

Struktúra szerint:

szeriális modellek,
párhuzamos modellek.

Az információ iránya szerint:

alulról felfelé haladó (bottom-up) modellek,
felülről lefele haladó (top-down) modellek,
interaktív modellek.

Működési elv szerint:

moduláris modellek,
globális modellek.

Már az előzőekből is kiderülhetett, miért jogosak van DIJK dicsérő szavai. Megint csak ő emeli ki előszavában az emlékezet szerepének fontosságát és azt, hogy ez a kérdéskör fontosságához méltó helyet kap a könyvben, többek között a rövid és a hosszú távú memória szerepének tárgyalásával.

Jóval rövidebb kifejtést tartalmaz az írás folyamataival foglalkozó fejezet.

A DTE folyamataival foglalkozó fejezetben a megértésről, az interpretációról és a szövegalkotásról kapunk rövid képet.

A folyamatok létrejöttét szolgálják a stratégiák, amelyek egyúttal a folyamatok megvalósulását szolgáló technikákhoz kötő, köztes láncszemek. A stratégiák egy sor mentális operációt indítanak el a megértés, interpretáció és szövegalkotás érdekében.

A stratégiák között szerepelnek az inferenciák is, amelyek a DTE folyamatában egy sor előzetes ismeret mozgósítását feltételezik.

A szerzők kétféle inferenciatípust mutatnak be. A szervező inferencia a megértés folyamatában, az elaboratív az interpretációkor jut szerephez. Ezek mellett az előfeltevéseket is az inferencia sajátos típusaként kezelik.

A legfontosabb stratégiák között KINTSCH és van DIJK már említett és kiemelt jelentőségű modelljéből kapjuk meg a propozicionális stratégiák jellemzését. Ezek a szavak és

mondatok reprezentációja mellett azoknak az elemző ismereteivel való integrálása útján hoznak létre propozíciókat. Ezekhez csatlakoznak a koherencia megteremtésének stratégiai és a makrostratégiák, amelyek közismerten a felszíni és a mély szerkezet relációihoz kapcsolhatók. A makrostruktúráknak a szupersztruktúrák alapján történő generálását szolgálják a sematikus stratégiák.

PINTO és GÁLVEZ a megértés stratégiai között a kiválasztás, az információ szervezése, valamint interpretációja stratégiáit említik. Az utóbbi meghatározó tényező az elemzés dokumentálissá válásában, amelyet egyaránt meghatároz az elemző (dokumentátor) és az őt foglalkoztató (megbízó) dokumentációs szervezet (egység).

A szövegalkotás stratégiai között az író kognitív folyamataival, az írott termékkel, a belső és külső befolyásoló tényezőkkel foglalkoznak a szerzők. Modellként HAYES és FLOWER ENDRES-NIGGEMEYER által adaptált modelljét közlik. (ENDRES-NIGGEMEYER, B.: Content analysis – a special case of text comprehension. 44th FID Conference and Congress, August 28–1 September, Pt. 1. s. 1., s. n. 1988. 207-216.)

A következő rész a technikáké, amelyek a stratégiákhoz képest alacsonyabb szintet képviselnek, viszont gyakorlással készségekké válhatnak.

A kiválasztáskor alkalmazott technikákban fontos szerepük van a szövegben való tájékozódást szolgáló jeleknek. A makroműveletek közül pedig a kihagyásnak és a váltogatásnak jut itt a főszerep.

A szervezés technikai között a szerzők a szemantikai hálók, a tudástérképek, valamint a narratív grammatika alkalmazásával foglalkoznak.

Az interpretáció kapcsán a makroműveletek közül az általánosítást és az újraserkesztést említik.

A szövegalkotás technikáit konkrét műfajra, a szakirodalmi dokumentáció egyik legösszetettebb szövegtípusa lévén kiemelten kezelt referátum készítésére vonatkozóan kapjuk meg. A referátum alapvetően olyan dokumentum, amelynek létrehozásakor szoros kapcsolatot kell fenntartanunk az elsődleges (eredeti, proto-) szöveg és a referátum szövege között. Ugyanakkor a referátumokra vonatkozó fogalmazási szabályok az elsődleges szövegektől csak részben térnek le.

A referátumkészítés egy sor szigorú (alapvetően dokumentációs meghatározottságú) szabály betartását igényli.

Azonosítani kell az elsődleges dokumentumot.

A referátumnak a szövegség minden kritériumának meg kell felelnie.

Kerülni kell a személyes jellegű interpretációkat.

A szöveget annak függvényében kell létrehozni, hogy a célunk informatív, indikatív vagy vegyes típusú referátum megalkotása.

Hasonlóképpen meghatározó a szöveg létrehozásában, hogy milyen formában terjesztik és milyen speciális célok érdekében készítik a referátumot.

A szövegalkotás fontos része a lényeges információ „átfordítása” felszíni szerkezetekké.

A gyakorlati megvalósítással foglalkozó részben az olvasási, propozicionális, kognitív szempont, a makrostruktúrák és a sematikus szerkezetek szempontja, az értékelés,

azaz a fontos és másodlagos információ közötti különbségtétel szempontja, továbbá a referátum létrehozását jelentő szövegalkotás szempontja jellemzőinek rövid, tételszerű felsorolását kapjuk. Ez gyakorlatilag az elméleti részekben megismertek újracsoportosítása, amelyet az utolsó rész példái illusztrálnak, és tesznek igazán érthetővé és kézzelfoghatóvá.

Az itt felsorolt szempontok más és más célkitűzések nyomán, más és más tényezők befolyása alatt vesznek részt a folyamatban, továbbá más és más modelleket aktiválnak. Ennek megfelelően az egyes szempontok tárgyalása is e fő szempontok szerint történik.

Koltay Tibor